

تکمله‌ای بر فهرست نسخه‌های خطی عربی کتابخانه تخصصی وزارت امور خارجه

■ مجید غلامی جلیسه

کتاب‌شناس

و کمتر فهرستی می‌بینیم که از پختگی و محتوایی درخور برخوردار باشد. دستمایه عشق و علاقه که نتیجه‌ای جز صرف ساعت‌ها وقت برای معرفی بهتر نسخه‌ها خواهد داشت، در کمتر فهرستی دیده می‌شود. آن نسل علاقه‌مند و عاشق نسخه‌های خطی^۲ که با عشق به فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی می‌پرداختند، دیگر کمتر یافت می‌شود. ملاک‌های فهرست‌نویسی تغییر پیدا کرده و عشق و علاقه یا مفقود گشته و یا اگر هست در رده‌های آخر است.

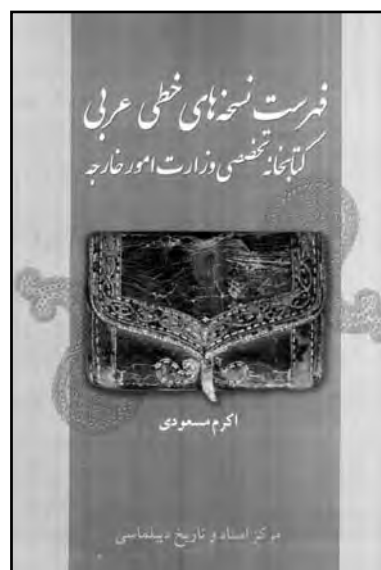
برگزاری هشت دوره همایش حامیان نسخ خطی هم نتوانسته تأثیری در بهبود وضعیت فهرست‌نگاری، تصحیح متون، مرمت و... بگذارد. به نظر می‌رسد این همایش سالانه که به‌نوعی محکی علمی از عملکرد یکساله فهرست‌نگاران و دیگر پژوهشگران وادی متون کهن است نیز، به‌جهت عدم تعیین چشم‌اندازی مناسب، از فراز و نشیب‌های بسیاری برخوردار بوده است. در کنار این همایش سالانه برگزاری جوایز مرتبط با کتاب از سوی سازمان‌های مختلف نیز، از قرار معلوم نه تنها جهت درستی به پژوهش‌های علمی نداده بلکه بعضاً به جهت ناداوری‌ها، خود مشکلی بر مشکلات قبلی افزوده است.

نگارش نقدهای علمی در راستای شناسایی معایب و مزایای فعالیت‌های انجام شده است وادی فهرست‌نگاری نیز از جمله مهماتی است که می‌تواند در جهت‌دهی مناسب در این خصوص مثمر ثمر باشد، اما متأسفانه بسیاری از اهل فن وقت خود را صرف نگارش نقد نمی‌کنند، چرا که اولاً از نظر آنها نگارش نقدی خوب و علمی در حد نگارش یک مقاله تحقیقی درجه اول زمان می‌برد، و ثانیاً نگارش نقد موجبات دلخوری مؤلف اثر و در نتیجه برخورد‌های غیرعلمی و احساسی را دربر خواهد داشت، و به همین جهت اهل فن ترجیح می‌دهند در این وادی قلم نزنند؛ به قول حافظ علیه‌الرحمه:

عیب درویش و توانگر به کم و بیش بد است

کار بد مصلحت آنست که مطلق نکنیم

عده‌ای نیز که به این مهم اهتمام می‌کنند، بیشتر به مدح و تعریف و تشویق فهرست‌نگار قلم می‌فرسایند تا پرداختن به محتوای فهرس چاپ‌شده؟! پرداختن به محتوای فهرست و معرفی

■ مسعودی، اکرم. فهرست نسخه‌های خطی عربی کتابخانه وزارت امور خارجه. تهران: وزارت امور خارجه، مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی، ۸۲ع، ۱۳۹۰ش، شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۶۱-۵۶۲-۸

پیش‌درآمد

با آنکه در آستانه دهه نهم فهرست‌نگاری نوین نسخ خطی^۱ می‌باشیم، کماکان شاهد عدم اهتمام جامعه فهرست‌نگاران و کتابخانه‌ها و مؤسسات ذی‌ربط در راستای استانداردسازی این مقوله هستیم. هرچند با نگاهی به فهرس نگارش شده در دهه ۸۰ سبک و سیاقی تقریباً مشابه در غالب فهرس به چشم می‌خورد، قطع به یقین این یکدستی نتیجه یک کار علمی حساب‌شده و باپشتوانه نیست و در حقیقت به‌نوعی می‌توان آن را نوعی تقلید کورکورانه از آثاری دانست که مقبولیت بیشتری در جامعه پژوهشی پیدا نموده‌اند. به‌نوعی می‌توان اینگونه بیان کرد که فهرس شکل یکدستی به‌خود گرفته است، در صورتی که محتوای عمده فهرس از علمیت لازم برخوردار نیست.

در فهرس کمتر شاهد بروز خلاقیت‌های علمی و هنری هستیم

اجمالی از آنچه فهرست‌نگار بر قلم رانده و اشاره‌ای اجمالی به برخی معایب سطحی و کم ارزش، نهایت زحمتی است که به خود می‌دهند. به نظر می‌رسد فرهنگ نقد و نتایج نقد بر ما پوشیده است.

از طرف دیگر، فهرست‌نگارانی که نقد شده‌اند نیز وقتی بر مطالب ایراد شده توسط ناقدان نمی‌نهند؛ اینکه علت این بی‌تفاوتی چه می‌تواند باشد، خود محل بحث است.

علی‌ای حال، نگارش این نقد با هدف بالا بردن کیفیت فهرست‌نگاری و ارائه راه‌کارهایی در راستای نگاه علمی به مقوله فهرست‌نگاری می‌باشد، و حقیر به‌عنوان عضوی کوچک از جامعه کتاب‌شناسان و فهرست‌نویسان، بررسی فهارسی از این دست را کلاسی می‌پندارم برای هر چه بهتر یادگرفتن و نه عیب‌جوئی و خرده گرفتن، و مطالب زیر هیچ از ارزش زحمات سرکار خانم مسعودی کم نخواهد کرد. به‌قول معروف من صنف فقد استهدف، ایشان عمر خود را در راه فهرست‌نگاری صرف نموده و آثار متعددی ارائه داده‌اند و خاصه فهرست‌نگاری این بانو در حوزه کتب چاپ سنگی از جمله آثار پرارزش و ماندگان ایشان است، که حقیر آموخته‌های فراوانی از این آثار فراگرفته‌ام. قطع به یقین این بانوی بزرگوار بنده را به جهت نگارش این نقد مورد عفو قرار خواهند داد.

درباره فهرست‌نگار

سرکار خانم اکرم مسعودی متولد ۲۵ اسفند سال ۱۳۳۴ شمسی در شهر تهران است. بعد از تحصیلات ابتدایی در سال ۱۳۵۵ ش. در رشته کتابداری دانشگاه تهران قبول شد و در سال ۱۳۵۹ ش. فارغ‌التحصیل گردید. هم‌زمان با تحصیل، در کتابخانه دانشکده ادبیات به‌عنوان کتابدار استخدام و به فهرست‌نویسی کتابهای فارسی و عربی مشغول شد. در سال ۱۳۷۰ ش. در مقطع کارشناسی ارشد رشته کتابداری با گرایش نسخ خطی و آثار کمیاب دانشگاه تهران پذیرفته شد و در سال ۱۳۷۴ ش. با دفاع از پایان‌نامه خود، «فهرست تحلیلی کتابهای چاپ سنگی ایران»، موفق به اخذ درجه کارشناسی ارشد گردید. سرکار خانم مسعودی بعد از سال‌ها فعالیت، در تاریخ اول تیرماه ۱۳۸۵ ش. به افتخار بازنشستگی نائل آمد. ایشان در حال حاضر با کتابخانه‌های ملی و فرهنگستان زبان و ادب فارسی همکاری می‌کند. نگارش ده‌ها مقاله در حوزه نسخ خطی و چاپ سنگی منتشره در مجلات ایران و تألیف چندین جلد کتاب با عناوین زیر از جمله فعالیت‌های ایشان است:

– فهرست کتاب‌های چاپ سنگی (قطع رحلی) موجود در کتابخانه دانشکده ادبیات دانشگاه تهران. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۹ ش.

– فهرست کتاب‌های چاپ سنگی (قطع وزیری) موجود در کتابخانه دانشکده ادبیات دانشگاه تهران. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۳۳۲ ص، وزیری (شومیز)، ۱۳۸۵ ش.

– فهرست کتاب‌های چاپ سنگی کتابخانه تخصصی وزارت امور خارجه. تهران: مرکز اسناد و دیپلماسی وزارت امور خارجه، ۴۸۴ ص، وزیری (شومیز)، ۱۳۸۸ ش.

– فهرست نسخه‌های خطی عربی کتابخانه تخصصی وزارت امور خارجه. تهران: مرکز اسناد و دیپلماسی وزارت امور خارجه، ۴۸۲ ص، وزیری (شومیز)، ۱۳۹۰ ش.

درباره کتابخانه

کتابخانه تخصصی وزارت امور خارجه در سال ۱۳۱۰ شمسی به‌منظور ایجاد شرایط لازم برای محققان و پژوهشگران در حوزه‌های سیاسی، تاریخی، حقوقی و ... برای کارمندان وزارت امور خارجه و دیگر منتسبین راه‌اندازی شد. این کتابخانه در حال حاضر در خیابان شهید باهنر (نیاوران)، خیابان شهید آقایی، پلاک ۲۳ مشغول به فعالیت است. منابع این کتابخانه شامل ۹۷۰۰۰ جلد کتاب فارسی، عربی و لاتین، ۷۰۰ جلد نسخه خطی، ۱۰۰۰ جلد کتاب چاپ سنگی، ۴۹۹ عنوان پایان‌نامه و بیش از ۳۰۰ عنوان نشریه ادواری می‌باشد. کتابخانه تخصصی وزارت امور خارجه از طریق آدرس <http://www.ipis.ir> در اینترنت قابل دسترسی است. نسخه‌های خطی این کتابخانه سه بار پیش از این فهرست گردیده که اطلاعات آن به قرار زیر می‌باشد:

– فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه وزارت امور خارجه.

ایرج افشار. نسخه‌های خطی، دفتر ۱، ۱۳۴۰ ش، صص ۱ – ۷.

– فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه وزارت امور خارجه.

ایرج افشار. نسخه‌های خطی، دفتر ۲، ۱۳۴۱ ش، صص ۲۵۹ – ۲۶۷.

– بررسی کتب خطی یا قدیمی وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران. علی‌رضا سالاری، تهران: وزارت امور خارجه، مؤسسه چاپ و انتشارات، ۱۲+۲۲۷ ص، ۱۳۷۷ ش.

– فهرست نسخه‌های خطی عربی کتابخانه وزارت امور خارجه. اکرم مسعودی. تهران: وزارت امور خارجه، مرکز اسناد و

در فهارسی کمتر شاهد

بروز خلاقیت‌های

علمی و هنری هستییم

و کمتر فهرستی

می‌بینیم که از پختگی

و محتوایی درخور

برخوردار باشد

تاریخ دیپلماسی، ۴۸۲ص، ۱۳۹۰ش.

آخرین فهرست این کتابخانه که توسط سرکار علی‌ه خانم اکرم مسعودی به نگارش درآمده است، در این مقاله مورد بحث ما است.

فهرست حاضر

کتاب حاضر از پنج بخش پیشگفتار، مقدمه، متن اصلی، نمایه‌ها و تصاویر نسخ خطی تشکیل شده است. فهرست حاضر دربردارنده ۳۰۰ جلد نسخه خطی عربی می‌باشد. فهرست‌نگار در دو بخش به معرفی نسخه‌ها پرداخته است: بخش اول کتاب‌شناسی و بخش دوم نسخه‌شناسی. در بخش کتاب‌شناسی، ابتدای هر مدخل شماره ردیف و سپس نام اثر ذکر شده است، و اگر اثری نام دیگری داشته، در قلاب ذکر شده است. در ذیل نام کتاب، نام مؤلف، شارح، مترجم و ... همراه با سال تولد و وفات آمده است. پس از آن موضوع کتاب براساس مستند موضوعی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران آمده و در بند بعدی به معرفی مواردی چون سبب تألیف اثر و فهرست مندرجات و ابواب و فصول و دیگر توضیحات اهتمام شده است. در آخرین بخش عباراتی از آغاز و انجام ذکر شده است. در بخش نسخه‌شناسی ابتدا انجامه نسخه ذکر شده و بعد از آن اطلاعاتی چون تعداد صفحات، تعداد سطر، اندازه متن، نوع خط، کاتب، تاریخ و محل کتابت، نوع و رنگ کاغذ و توصیفی از جلد بیان گردیده و مشخصات آرایشی نسخه نیز بیان شده است. در انتها منابعی که فهرست‌نگار در معرفی نسخه از آنها بهره جسته به صورت مختصر نگاشته شده است.

تحلیل فهرست

در تحلیل حاضر سعی شده است هم به مزایای فهرست حاضر پرداخته شود و هم به معایب و نواقص اشاره گردد، و با توجه به در دسترس نبودن نسخه‌های خطی این کتابخانه، سعی شده نواقص و اشکالات تا حد ممکن براساس قرائن، خاصه در بخش کتب و مؤلفین مجهول رفع گردد.

الف) ترتیب نسخه‌ها

اولین اشکالی که در نگاه اول به فهرست حاضر به ذهن می‌رسد، شیوه ارائه مطلب است. تقید به ارائه اطلاعات براساس شماره نسخه از جمله ایراداتی است که خود موجب بروز اشکالات دیگر در فهرست حاضر گردیده است. با توجه به محدود بودن تعداد نسخه‌های خطی این کتابخانه، به نظر می‌رسد فهرست‌نگاری براساس موضوع و یا براساس ترتیب الفبائی عنوان کتاب و یا نویسنده می‌توانست بسیار مفیدتر از ترتیب براساس شماره نسخه باشد.

ب) زبان نسخه‌ها

از جمله اشکالاتی که به جهت استفاده از شیوه ارائه اطلاعات براساس شماره نسخه در فهرست حاضر به چشم می‌خورد، وارد شدن تعدادی نسخه به زبانی غیر از عربی در فهرست حاضر است.

با توجه به عنوان کتاب، فهرست نسخه‌های خطی عربی، خواننده انتظار دارد با مجموعه‌ای از نسخه‌های خطی عربی آشنا گردد، حال آنکه در فهرست حاضر نسخه‌های خطی به زبان فارسی و ترکی نیز به چشم می‌خورند که قطع به یقین تقید به ارائه اطلاعات براساس شماره نسخه موجب این امر گردیده، هرچند فهرست‌نگار می‌توانست در این روش نیز از ذکر اسامی و اطلاعات نسخه‌هایی از این دست امتناع ورزد. وجود ۲۵ نسخه به زبان فارسی: ش ۶/۴۱۰؛ ش ۷/۴۱۲؛ ش ۲/۴۱۹؛ ش ۲/۴۲۳؛ ش ۳/۴۲۳؛ ش ۴/۴۲۳؛ ش ۴/۴۲۳؛ ش ۵/۴۲۳؛ ش ۴/۴۲۴؛ ش ۴/۴۴۵؛ ش ۱۰/۴۴۵؛ ش ۴/۴۵۶؛ ش ۵/۴۸۶؛ ش ۲/۵۱۹؛ ش ۳/۵۱۹؛ ش ۱/۵۳۰؛ ش ۹/۵۳۰؛ ش ۱۰/۵۳۰؛ ش ۱۲/۵۳۰؛ ش ۴/۵۳۴؛ ش ۸/۵۳۵؛ ش ۹/۵۳۴؛ ش ۱/۵۵۳؛ و شش نسخه به زبان ترکی: ش ۵/۳۹۰؛ ش ۴/۴۰۳؛ ش ۵/۴۲۳؛ ش ۲/۵۸۸؛ ش ۵/۵۸۸؛ و ش ۲/۶۳۴؛ در فهرست نسخه‌های خطی عربی به نظر نامأنوس می‌آید و به نظر می‌رسد اگر از باب نمونه فهرست‌نگار مبنای فهرست‌نگاری خود را براساس ترتیب الفبائی و یا پدیدآورنده محور می‌نگاشت، از این اشتباه مصون می‌ماند.

این در حالی است که برخی کتاب‌های غیرعربی که حتی مجموعه هم نیستند، در فهرست حاضر دیده می‌شوند؛ مانند کتاب حدیقه السعدا به شماره ۳۷۱، تألیف محمدبن سلیمان فضولی (د:۹۶۳ق) که اثری به زبان ترکی است، و یا نسخه شماره ۴۶۱ که مجموعه‌ای از ادعیه و زیارات و به زبان فارسی است. همچنین، نسخه شماره ۶۴۰ نیز از دو رساله تشکیل شده که کاملاً به زبان ترکی می‌باشد.

ج) عناوین نسخه‌ها

ارائه فهرس نسخ خطی با دسته‌بندی زبانی پیش از این نیز سابقه داشته است. فهرست نسخه‌های خطی عربی کتابخانه ملک، کتابخانه ملی، کتابخانه آیت‌الله مرعشی (ره)، و فهرست نسخه‌های ترکی کتابخانه ملی و کتابخانه آیت‌الله مرعشی از جمله آثاری است که پیش از این به چاپ رسیده است. از جمله فواید این کار دسترسی تخصصی‌تر و صد البته آسان‌تر پژوهشگران به مواد مورد نیاز خود است. خاصه فهرس کتاب‌های خطی عربی برای استفاده عربی‌زبانان کشورهای عربی بسیار مورد استفاده است.

اغلاط و ایرایشی

— در نگاه اول، فهرست‌نگاران باید توجه داشته باشند که استفاده‌کنندگان این دست از منابع، پژوهشگرانی هستند که به زبان اصلی نسخه‌ها واقف و آشنایند و قطع به یقین اطلاعات نسخه‌های خطی عربی اگر به زبان عربی ارائه نگردد، حداقل باید با شیوه نگارشی و ویرایشی زبان عربی باشد. در فهرست حاضر این مهم رعایت نگردیده و حتی در نگارش اسامی کتاب‌ها اصول اولیه قواعد عربی به چشم نمی‌خورد؛ در بسیاری موارد عناوین نادرست و اغلاط املائی نیز وجود دارد. برای

نمونه موارد زیر در فهرست را مطالعه فرمایید:

این کتاب مجهول می‌باشد. این تعداد بالا گواهی از عدم اهتمام

کافی فهرست‌نگار به شناسایی این نویسندگان است. این در حالی است که در بخش تکمله فهرست خواهید دید که در صورت اهتمام فهرست‌نگار بسیاری از مؤلفین نسخ خطی قابل شناسایی بودند: ش ۳۷۶/۳؛ ش ۴۸۸؛ ش ۳۹۰/۴؛ ش ۳۹۰/۵؛ ش ۴۰۴/۳؛ ش ۴۰۳/۴؛ ش ۴۱۰/۶؛ ش ۴۱۰/۹؛ ش ۴۱۲/۲؛ ش ۴۱۲/۱۳؛ ش ۴۱۲/۱۷؛ ش ۴۱۲/۳۵؛ ش ۴۱۲/۳۳؛ ش ۴۱۲/۳۷؛ ش ۴۱۲/۳۸؛ ش ۴۱۲/۳۹؛ ش ۴۱۲/۴۰؛ ش ۴۱۹/۲؛ ش ۴۲۱؛ ش ۴۲۳/۱؛ ش ۴۲۳/۲؛ ش ۴۲۳/۳؛ ش ۴۲۳/۴؛ ش ۴۲۳/۵؛ ش ۴۲۳/۶؛ ش ۴۲۴/۱؛ ش ۴۲۵؛ ش ۴۳۴/۲؛ ش ۴۳۴/۳؛ ش ۴۳۴/۶؛ ش ۴۴۵/۶؛ ش ۴۴۵/۷؛ ش ۴۴۵/۱۰؛ ش ۴۴۵/۱۳؛ ش ۴۴۵/۱۶؛ ش ۴۴۵/۱۷؛ ش ۴۴۵/۲۲؛ ش ۴۴۵/۲۳؛ ش ۴۴۸/۱؛ ش ۴۴۸/۲؛ ش ۴۴۸/۲؛ ش ۴۵۶/۱؛ ش ۴۵۶/۳؛ ش ۴۵۶/۵؛ ش ۴۵۶/۶؛ ش ۴۵۷؛ ش ۴۶۱؛ ش ۴۶۸/۱؛ ش ۴۶۸/۲؛ ش ۴۶۸/۵؛ ش ۴۸۴؛ ش ۴۸۶/۱؛ ش ۴۸۶/۲؛ ش ۴۸۶/۳؛ ش ۴۸۶/۴؛ ش ۴۹۳/۱؛ ش ۴۹۳/۲؛ ش ۴۹۳/۳؛ ش ۴۹۷/۵؛ ش ۴۹۹/۲؛ ش ۵۰۳؛ ش ۵۰۷/۵؛ ش ۵۱۵؛ ش ۵۱۹/۱؛ ش ۵۲۶؛ ش ۵۳۰/۱؛ ش ۵۳۰/۲؛ ش ۵۳۰/۷؛ ش ۵۳۴/۲؛ ش ۵۳۴/۴؛ ش ۵۳۴/۸؛ ش ۵۴۲/۱؛ ش ۵۴۲/۲؛ ش ۵۵۸/۱؛ ش ۵۵۸/۲؛ ش ۵۵۸/۳؛ ش ۵۵۸/۴؛ ش ۵۵۸/۵؛ ش ۵۶۷/۱؛ ش ۵۷۰؛ ش ۵۷۴/۱؛ ش ۵۷۴/۲؛ ش ۵۷۴/۳؛ ش ۵۷۴/۴؛ ش ۵۷۴/۶؛ ش ۵۷۴/۸؛ ش ۵۷۴/۹؛ ش ۵۷۴/۱۰؛ ش ۵۷۴/۱۱؛ ش ۵۷۴/۱۲؛ ش ۵۸۵؛ ش ۵۸۸/۱؛ ش ۵۸۸/۲؛ ش ۵۸۸/۴؛ ش ۵۸۸/۴؛ ش ۵۹۵؛ ش ۵۹۶؛ ش ۵۹۷/۲؛ ش ۶۰۱/۱؛ ش ۶۰۲؛ ش ۶۰۴/۴؛ ش ۶۰۵/۲؛ ش ۶۰۶/۱؛ ش ۶۱۹؛ ش ۶۲۶؛ ش ۶۳۸/۳؛ ش ۶۳۸/۵؛ و ش ۶۳۹.

شماره نسخه	عنوان کتاب	عنوان صحیح
ش ۱	قرآن مجید	القرآن الکریم
ش ۱۲	قرآن کریم، عربی و فارسی	القرآن الکریم مع الترجمة باللغه الفارسیه
ش ۳۹۳	المدارک الاحکام	مدارک ال حکام
ش ۳۹۴	خلاصه اذکار و اطمینان القلوب	خلاصه ال ذکار و اطمینان القلوب
ش ۴۱۰/۹	رساله‌ای در اخلاق	رساله فی ال خلاق
ش ۴۱۲/۲۶	الاساس الکلام	ساس الکلام
ش ۴۴۵/۷	حاشیه بر قوانین الاصول	حاشیه علی قوانین ال اصول
ش ۴۴۵/۲۰	الجمع بین اخبار	الجمع بین ال خیار
ش ۴۹۹/۲	رساله منسوب به قاضی عبدالله	رساله منسوبه بالقاضی عبدالله
ش ۵۱۹/۱	رساله بالتجوید	رساله فی التجوید

اغلاط املائی

● از جمله ضعف‌های مشهور این فهرست وجود اغلاط فراوان املائی، نگارشی و ویرایشی است. این نوع اغلاط، فهرستی مشوش در مقابل پژوهشگر قرار داده که کمترین اعتمادی را به عناوین کتاب‌ها، اسامی مؤلفین، آغازها و انجام‌ها جلب نخواهد کرد. از باب نمونه، در عناوین کتاب‌ها اغلاط زیر قابل ملاحظه است:

ش ۴۴۵/۷؛ ش ۴۴۵/۱۰؛ ش ۴۴۵/۱۳؛ ش ۴۴۵/۱۶؛ ش ۴۴۵/۱۷؛ ش ۴۴۵/۲۲؛ ش ۴۴۵/۲۳؛ ش ۴۴۸/۱؛ ش ۴۴۸/۲؛ ش ۴۴۸/۲؛ ش ۴۵۶/۱؛ ش ۴۵۶/۳؛ ش ۴۵۶/۵؛ ش ۴۵۶/۶؛ ش ۴۵۷؛ ش ۴۶۱؛ ش ۴۶۸/۱؛ ش ۴۶۸/۲؛ ش ۴۶۸/۵؛ ش ۴۸۴؛ ش ۴۸۶/۱؛ ش ۴۸۶/۲؛ ش ۴۸۶/۳؛ ش ۴۸۶/۴؛ ش ۴۹۳/۱؛ ش ۴۹۳/۲؛ ش ۴۹۳/۳؛ ش ۴۹۷/۵؛ ش ۴۹۹/۲؛ ش ۵۰۳؛ ش ۵۰۷/۵؛ ش ۵۱۵؛ ش ۵۱۹/۱؛ ش ۵۲۶؛ ش ۵۳۰/۱؛ ش ۵۳۰/۲؛ ش ۵۳۰/۷؛ ش ۵۳۴/۲؛ ش ۵۳۴/۴؛ ش ۵۳۴/۸؛ ش ۵۴۲/۱؛ ش ۵۴۲/۲؛ ش ۵۵۸/۱؛ ش ۵۵۸/۲؛ ش ۵۵۸/۳؛ ش ۵۵۸/۴؛ ش ۵۵۸/۵؛ ش ۵۶۷/۱؛ ش ۵۷۰؛ ش ۵۷۴/۱؛ ش ۵۷۴/۲؛ ش ۵۷۴/۳؛ ش ۵۷۴/۴؛ ش ۵۷۴/۶؛ ش ۵۷۴/۸؛ ش ۵۷۴/۹؛ ش ۵۷۴/۱۰؛ ش ۵۷۴/۱۱؛ ش ۵۷۴/۱۲؛ ش ۵۸۵؛ ش ۵۸۸/۱؛ ش ۵۸۸/۲؛ ش ۵۸۸/۴؛ ش ۵۸۸/۴؛ ش ۵۹۵؛ ش ۵۹۶؛ ش ۵۹۷/۲؛ ش ۶۰۱/۱؛ ش ۶۰۲؛ ش ۶۰۴/۴؛ ش ۶۰۵/۲؛ ش ۶۰۶/۱؛ ش ۶۱۹؛ ش ۶۲۶؛ ش ۶۳۸/۳؛ ش ۶۳۸/۵؛ و ش ۶۳۹.

شماره نسخه	عنوان غلط کتاب	عنوان صحیح
۴۱۲/۱۱	رساله النشر ال لی	النشر ال لی یا اللثالی
۴۰۰	ریاض المسائل فی تحقیق الحکام بالدلائل	ریاض المسائل فی تحقیق ال حکام بالدلائل
۴۴۵/۵	حبوه النفس فی خطیره القدس	حبو النفس فی حظیر القدس
۴۶۰	جنه الوافیه و الجنه الباقیه	جنه الواقیه والجنه الباقیه
۲/۴۷۲	و چیزه فی فرض الصلوه	وجیز فی فرض الصلو
۲/۵۱۷	اعتراضات نحویه و مقالات	اعتراضات النحویه والمغالطات
۱/۵۱۹	رساله بالتجوید	رساله فی التجوید
۵۲۲	مخلص فی الهیئته	ملخص فی الهیئته
۶۱۷	شرح المخلص فی الهیئته	شرح الملخص فی الهیئته

(د) پدیدآورندگان

در بخش پدیدآورندگان ضعف‌های متعددی مشهود است، که از آن جمله می‌توان به موارد زیر به صورت اجمالی اشاره کرد:

ش ۵۸۸/۴؛ ش ۵۸۸/۴؛ ش ۵۸۸/۴؛ ش ۵۹۵؛ ش ۵۹۶؛ ش ۵۹۷/۲؛ ش ۶۰۱/۱؛ ش ۶۰۲؛ ش ۶۰۴/۴؛ ش ۶۰۵/۲؛ ش ۶۰۶/۱؛ ش ۶۱۹؛ ش ۶۲۶؛ ش ۶۳۸/۳؛ ش ۶۳۸/۵؛ و ش ۶۳۹.

پدیدآورندگان مجهول:

— پدیدآورندگان تعداد ۱۱۵ نسخه از ۳۰۰ نسخه معرفی شده در

عدم مستندسازی پدیدآورندگان

— متأسفانه در نگارش اسامی پدیدآورندگان از رویه واحد و

یا استاندارد می‌چون مستند مشاهیر کتابخانه ملی استفاده نشده و همین امر موجب تشتت نگارش اسامی در فهرست حاضر گردیده است. هرچند در بسیاری از اسامی مؤلف تمایل زیادی به به‌کارگیری از روش مستند مشاهیر از خود نشان داده است، عملاً این اتفاق نیفتاده است؛ آوردن القابی چون شیخ (ش ۳۷۰/۱)، میر (ش ۳۷۰/۲)، قاضی (ش ۴۱۵)، مولانا (ش ۵۵۳/۳) و ... و یا ذکر کنیه و القاب مشهور در ابتدای اسامی پدیدآورندگان مانع از یکسان‌سازی اسامی پدیدآورندگان در فهرست حاضر گردیده است.

به تصریح
فهرست نگار، در
ذکر موضوعات از
روش سرعنوان‌های
موضوعی کتابخانه
ملی جمهوری اسلامی
استفاده شده است.
قطعا استفاده از یک
استاندارد واحد در
ارائه مطالب می‌تواند
بسیار مفید و حاوی
منافع متعددی باشد،
حال سرعنوان‌های
موضوعی تا چه
حد می‌تواند
جوابگوی نیازهای
فهرست‌نویسان نسخ
خطی باشد، بحثی
است که در این نقد
جایگاهی ندارد

— متأسفانه در ذکر نام، نام پدر، شهرت و نسبت برخی مؤلفین وحدت رویه‌ای به‌چشم نمی‌خورد. چنانچه در برخی از اسامی فهرست‌نگار، کنیه، لقب، نام، نام پدر و حتی نام جد نویسنده و شهرتش به همراه سال ولادت و وفات را ذکر نموده و در برخی به حداقل‌ها بسنده کرده است. از باب نمونه، در نسخه ش ۴۱۲/۱۸، نویسنده «محمدامین استرآبادی» ذکر شده و سال ولادت و یا وفاتی از او ذکر نشده است، در حالی که نام دقیق‌تر وی «محمدامین بن محمدشریف استرآبادی» می‌باشد و سال درگذشت وی ۱۰۳۳ یا ۱۰۳۶ ق. است. در جای دیگر (ش ۳۸۱/۲) نام نویسنده «ملاحمدبن مهدی بن ابی‌ذر نراقی، - ۱۲۴۵ق» ذکر شده و درست در صفحه بعد (ش ۳۸۱/۴) همان نویسنده با نام «ملاحمد نراقی - ۱۲۴۵ق» آورده شده است. و یا در نسخه ش ۴۳۳/۱ «قره‌داودین کمال - ۹۴۸ق» ذکر شده که نام کامل ایشان «قره‌داودین کمال قوجوی» است.

ه) موضوعات

به تصریح فهرست‌نگار، در ذکر موضوعات از روش سرعنوان‌های موضوعی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی استفاده شده است. قطعا استفاده از یک استاندارد واحد در ارائه مطالب می‌تواند بسیار مفید و حاوی منافع متعددی باشد، حال سرعنوان‌های موضوعی تا چه حد می‌تواند جوابگوی نیازهای فهرست‌نویسان نسخ خطی باشد، بحثی است که در این نقد جایگاهی ندارد. متأسفانه فهرست‌نگار در چند موضع درخصوص ثبت موضوعات دچار ضعف می‌باشد.

عدم ثبت موضوع

— فهرست‌نگار محترم در برخی موارد موضوعی برای کتاب ثبت نموده است، که از این نمونه می‌توان به نسخه‌های شماره ۴۴۵/۲۰ که موضوع آن اصول فقه شیعه است اشاره کرد.

عدم اشاره صحیح به موضوعات

— در برخی نسخه‌ها شاهد آن هستیم که متأسفانه فهرست‌نگار قادر به تشخیص درست موضوع نبوده است؛ از باب نمونه، در نسخه ش ۳۷۳ که کتاب التمهید فی شرح قواعد التوحید می‌باشد، فهرست‌نگار موضوع این نسخه را «کلام» ثبت نموده و حال آنکه موضوع «عرفان نظری» است. و یا در نسخه شماره ۳۷۵ که

کتاب من لایحضره الفقیه می‌باشد، موضوع «۱. اصول فقه شیعه - قرن ۴ق. ۲. احادیث شیعه» ثبت شده که در حقیقت موضوع «فقه شیعه» است. و یا در نسخه شماره ۳۷۶ کتاب جامع الشواهد موضوع «۱. شعر عربی - تاریخ و نقد ۲. زبان عربی - شواهد شعری» درج گردیده است و حال آنکه موضوع «نحو عربی - شواهد شعری» است.

عدم اشاره کامل به موضوعات

— متأسفانه در بسیاری از نسخه‌ها فهرست‌نگار موضوعات را به‌صورت کامل و دقیق ثبت نکرده است؛ این در حالی است که یکی از مزایای استفاده از روش فهرست‌نگاری سرعنوان‌های موضوعی پرداختن به ریز موضوعات برای یک اثر می‌باشد. از باب نمونه، موضوع نسخه شماره ۳۸۱/۲ که کتاب مناهج الاحکام می‌باشد، «اصول فقه شیعه» ثبت شده در حالی که در صفحه بعد نسخه شماره ۳۸۱/۴ که کتاب رساله فی الاجماع و تحقیق اقسامه است، موضوع «اصول فقه» آمده، در حالی که بهتر بود فهرست‌نگار موضوع «اجماع - اصول فقه شیعه» را برای کتاب به ثبت می‌رسانید. در برخی آثار مانند نسخه شماره ۳۹۵ که کتاب الروضه البهیه فی شرح اللمعه دمشقیه می‌باشد، موضوع با ذکر قرن درج شده است «فقه جعفری - قرن ۸ق»، اما در برخی دیگر مانند نسخه شماره ۳۹۶ که کتاب ارشاد الازدهان الی الاحکام الایمان می‌باشد، موضوع بدون درج زمان و صرفاً «فقه جعفری» ذکر گردیده است. همچنین، موضوع نسخه ش ۴۱۸ «احادیث و چهارده معصوم - سرگذشتنامه و مقتل ثبت» شده است و حال آنکه مطابق کتاب‌شناسی‌ای که خود فهرست‌نگار در فهرست به نگارش درآورده است، این کتاب دارای «بیست مجلس است هر کدام چند باب، در فضائل و مصائب و مراثی معصومین علیهم السلام، مخصوصاً مصائب امام حسین (ع) و رویدادهای ایام عاشورا، در هر مقطعی به‌مناسبت موضوع آن اشعاری انتخاب کرده». بنابراین، موضوع این کتاب باید «۱. چهارده معصوم (ع) - سوگواری‌ها؛ ۲. واقعه کربلا، ۱ق.» ثبت می‌گردید.

و) معرفی اثر

توقع خوانندگان از فهرست‌نگار آن است که در معرفی آثار مشهور صرفاً ارجاع به منابع کتاب‌شناسی داده و در آثار غیرمشهور اطلاعاتی دقیق از محتوای هر اثر ارائه دهد. این در حالی است که در فهرست حاضر نه ارجاعات مناسبی در آثار مشهور و غیرمشهور می‌بینیم و نه توضیحات مفصلی از محتوای آثار غیرمشهور؟! این در حالی است که در برخی آثار مجهول نیز که فهرست‌نگار باید اطلاعات توصیفی بیشتر ارائه دهد، حتی به حداقل این مهم نیز نپرداخته است؛ مانند نسخه‌های ش ۵۸۵ و ش ۲/۵۹۷.

ز) آغاز و انجام

نگارش آغاز و انجام در فهرس نسخ خطی از جمله مواردی است

که خوشبختانه امروزه بسیاری از فهرست‌نویسان بدان اهتمام دارند. عدم نگارش آغاز و انجام در درازمدت خسارت غیرقابل‌جبرانی به حیات فهرست‌نویسی خواهد زد. خوشبختانه در فهرست حاضر نیز فهرست‌نگار به این امر پرداخته است. اما نگارش دقیق و درست آغاز و انجام و صد البته آغاز و انجامی نه آنقدر کوتاه و یا بلند، خود از مواردی است که فهرست‌نگار باید بدان توجه داشته باشد. از جمله ضعف‌های فهرست حاضر در این بخش می‌توان به دو مورد زیر اشاره کرد:

تقصیر و یا فقدان آغاز و انجام

– فهرست‌نگار باید خود را ملزم کند که حتی در خصوص نسخه‌های مشهور نیز اهمال ننماید و حداقل با تطبیق آغاز و انجام اینگونه نسخ و بیان «آغاز مطابق مشهور» و یا الفاظی این چنین خواننده را راهنمایی کند. نگارش به‌اندازه آغاز و انجام از جمله مواردی است که در این فهرست ضعفی مشهود است؛ اینکه فهرست‌نگار صرفاً به نگارش چند کلمه از آغاز و یا انجام اکتفا کند، نه تنها مشکلی از خوانندگان دوا نمی‌کند بلکه خود مشکلی بر مشکلات خواهد افزود، خاصه در نسخه‌های مجهول‌العنوان و یا مؤلف فهرست‌نگار باید سعی نماید آغاز و انجام کامل‌تری ارائه دهد. کم نیستند نسخه‌های مجهولی که با تطبیق آغاز و یا انجام آن هویت اصلی‌شان هویدا می‌گردد و این مهم در مقوله فهرست‌نگاری از اهمیت بسیاری برخوردار است. فهرست‌نگار محترم تقریباً بیشتر آغازها و انجام‌های نسخ را ذکر نموده، هرچند در ارائه آغاز مفصل برای نسخ مجهول‌الهویه ضعف کاملاً مشهود است، و یا برای دیگر نسخ آغاز طولانی به نگارش درنیامده است. با وجود این، برخی نسخه‌های فهرست حاضر فاقد آغاز و انجام است؛ مانند: ش ۴۱۲/۱۵؛ ش ۴۱۲/۱۶؛ ش ۴۴۵/۲؛ ش ۴۷۲/۶؛ ش ۴۸۶/۳؛ ش ۴۹۳/۳؛ ش ۵۱۶/۲؛ ش ۴۲۰/۳؛ ش ۴۲۰/۴؛ ش ۴۲۰/۵؛ ش ۵۲۵/۳؛ ش ۵۳۴/۲؛ ش ۵۳۴/۳؛ ش ۵۳۴/۶؛ ش ۵۳۴/۷؛ ش ۵۳۴/۱۰؛ ش ۵۸۳/۱؛ ش ۵۸۳/۲؛ ش ۶۰۴/۱؛ ش ۶۰۴/۲؛ ش ۶۰۴/۴؛ ش ۶۰۴/۵؛ ش ۶۰۷؛ ش ۶۰۹/۱؛ ش ۶۰۹/۲؛ ش ۶۰۹/۱؛ ش ۶۱۰/۱؛ ش ۶۱۱؛ ش ۶۱۵؛ ش ۶۲۱؛ ش ۶۲۲؛ ش ۶۲۶؛ ش ۶۳۱؛ ش ۶۳۲؛ ش ۶۳۶؛ ش و ش ۶۳۷.

عدم تطبیق آغاز و انجام نسخه‌های موجود

با اصل آغاز و یا انجام کتاب‌ها

– از جمله ضعف‌های موجود که به‌شدت بررسی و تطبیق نسخه را، خاصه در نسخه‌های مجهول تحت‌الشعاع قرار می‌دهد، عدم اهتمام فهرست‌نگار به تطبیق آغاز و یا انجام نسخه‌های تکراری با نسخه‌های اصیل‌تر شناخته‌شده در کتاب است. از آن نمونه می‌توان به نسخه ش ۴۱۳ و ش ۴۱۷ اشاره کرد که فهرست‌نگار به جهت تکرار نسخه پیش از این نه آغازی ذکر کرده است و نه اشاره کرده که آغاز نسخه با نسخه قبلی همسان است.

ح) انجامه

نگارش انجامه از جمله نقاط قوت این فهرست است. هرچند برخی فهرست‌نویسان معتقدند که اطلاعات انجامه به‌صورت دسته‌بندی شده و متقن در بخش‌های دیگر نگاشته می‌شود، قطعاً نگارش انجامه به‌صورت مجزا خود حاوی فوایدی است که خالی از لطف نمی‌باشد. خوشبختانه در فهرست حاضر در بسیاری از نسخه‌ها انجامه ذکر شده است، هرچند برخی نسخه‌ها فاقد انجامه‌اند، مانند نسخه‌های ش ۳۷۱؛ ش ۳۷۰؛ ش ۴۳۷ و ...

تکمله فهرست

ش ۳۷۰/۱

نویسنده کتاب شرح خلاصه الحساب، شیخ جواد بن سعدالله فاضل جواد ذکر شده است، در حالی که عنوان درست این نویسنده «فاضل جواد بن سعدالله بن جواد کاظمی (د. قرن ۱۱ق)» می‌باشد.

ش ۳۸۸

نویسنده این کتاب مشخص نشده است، البته بنا بر قول فهرست‌نگار، این کتاب شرحی بر کتاب الاعراب عن القواعد الاعراب نوشته «عبدالله بن یوسف بن ابن هشام» می‌باشد. این نسخه از قرار معلوم شرح آغازی نداشته است و بلافاصله شارح به سراغ متن رفته و با توجه به آغاز شرح که با این عبارت شروع می‌شود: «الحمد، هو الثناء باللسان علی قصد التعظیم سواء تعلق بالنعمة ...» به نظر می‌رسد نسخه حاضر کتاب مختصر المعانی فی شرح تلخیص المفتاح، نوشته «سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی (د. ۷۹۳ق)» باشد. در هر صورت در چنین مواردی فهرست‌نگار باید آغاز و انجام دقیق‌تر و مفصل‌تری از نسخه ارائه دهد تا خوانندگان با دقت بیشتری نسبت به کشف مجهول اهتمام ورزند.

ش ۳۹۲

فهرست‌نگار نام کتاب را صرف و نحو معانی و بیان نگاشته، که عنوانی مجعول می‌باشد. هرچند بهتر است در نگارش عناوین مجعول نیز عربیت این کار رعایت شود و مؤلف این نسخه «یوسف بن محمد بن حسین بن عثمان، ۷۳۴ق؟» ذکر شده است. با نگاهی به آغاز کوتاه این کتاب مشخص می‌شود که این نسخه کتاب مفتاح العلوم نگاشته «ابویعقوب یوسف بن ابی بکر بن محمد بن ع لی معروف به سکاکی (د. ۲۶ق)» می‌باشد و نسخه حاضر شامل بخش «الفصل الثانی، فی بیان مواضع الزیاده» این کتاب است.

ش ۳۹۳/۲

فهرست‌نگار عنوان نسخه را رساله فی علم الرجال و نویسنده را «محمدجعفر استرآبادی» ذکر نموده است. این نسخه، کتاب لب اللباب فی الدرایه و علم الرجال، تألیف «محمدجعفر بن سیف‌الدین شریعتمدار استرآبادی (د. ۱۲۶۳ق)» می‌باشد.^۳

ش ۳۹۷

متأسفانه آغاز و انجام این نسخه پر از اغلاط نگارشی است و با تطبیقی که در فصول ابواب «فرائد الاصول» به‌عمل آمد، به نظر می‌رسد علی‌رغم آنکه مؤلف نسخه را «فرائد الاصول» نامیده این

نگارش انجامه از

جمله نقاط قوت این

فهرست است. هرچند

برخی فهرست‌نویسان

معتقدند که اطلاعات

انجامه به‌صورت

دسته‌بندی شده و

متقن در بخش‌های

دیگر نگاشته می‌شود،

قطعاً نگارش انجامه

به‌صورت مجزا خود

حاوی فوایدی است

کتاب احتمالاً* «شرحی بر فرائد الاصول» باشد.

ش ۴۰۱/۳

فهرست‌نگار نام نسخه را شرح آداب البحث ذکر نموده و مؤلف این نسخه مجهول است. این نسخه در حقیقت «حاشیه شرح آداب البحث» می‌باشد. اصل متن متعلق به محمدبن اشرف سمرقندی (د. قرن ۷ق) است و شارح آن کمال‌الدین مسعود رومی شیروانی می‌باشد و حاشیه نیز تألیف عمادالدین ابوالفتح محمدتاج سعیدی کاشی‌اردبیلی است.^۴

ش ۴۰۶

نام نسخه حاشیه حاشیه شرح العقاید النسفیة تألیف «ملاحمد جندی» آمده است. در حالی که این کتاب حاشیه شرح العقائد النسفیة، تألیف «کمال‌الدین احمدبن محمد جندی» است. فهرست‌نگار در توضیح کتاب‌شناسی آورده است: «حاشیه‌ای است با عنوان «قوله - قوله» و «قال الفاضل المحشی» بر حاشیه ملاحمد خیالی بر شرح عقاید نسفی تفتازانی» و حال آنکه احمدبن موسی خیالی شخص به‌جز محشی مذکور یعنی احمدبن محمد جندی است، که از وی نیز حاشیه‌ای بر این شرح موجود است. نسخه‌ای دیگر از این کتاب در کتابخانه مجلس به شماره ۶۸۰ به آغازی ناقص موجود می‌باشد.^۵

ش ۴۰۹

شرح العقاید النسفیة، عنوانی است که مؤلف برای این کتاب نگاشته است، این در حالی است که خود در بخش کتاب‌شناسی می‌گوید: «این کتاب حاشیه‌ای است با عنوان «قوله - قوله» بر حاشیه خیالی بر شرح تفتازانی». بنابراین، عنوان صحیح کتاب

اینگونه است حاشیه علی حاشیه خیالی علی شرح السعد علی العقائد النسفیة. کتاب حاضر در سال ۱۳۱۳ق. در چاپخانه فتوحوف شهر تاشکند در ۴۰۵ صفحه به چاپ رسیده است.

ش ۴۱۱

فهرست‌نگار نام این کتاب را الانوار الاعمال والابرار نامیده، در صورتی که نام صحیح آن الانوار لعمل الابرار می‌باشد. این کتاب در سال ۱۳۲۸ق. به چاپ رسیده است.^۶

ش ۴۱۲/۲

فهرست‌نگار عنوان این کتاب را رساله مبحث الدلال نام نهاده و مؤلف این رساله نیز ناشناخته است. در فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مولانا آزاد دانشگاه علیگر هند مجموعه‌ای به شماره H.G. ۲۴/۱:۳ موجود است که حاوی پنج رساله می‌باشد که همگی تألیف مولانا محمد حنفی است و رساله دوم آن با نام الرساله فی تحقیق الدلالات همین رساله حاضر می‌باشد.

ش ۴۱۲/۳

عنوان این رساله رساله التصور لانیقاص له ذکر شده و مؤلف آن مجهول است. به نظر می‌رسد که این رساله نیز همان کتاب رساله التصورات تألیف مولانا محمد حنفی باشد که نسخه‌ای از آن به شماره رقم: H.G. ۲۴/۱:۳ در کتابخانه مولانا آزاد دانشگاه علیگر هند موجود می‌باشد.

ش ۴۱۲/۹

عنوان این نسخه الاستعاره آمده است، که البته این کتاب با نام‌های فرائد الفوائد و بلوغ المرام نیز شناخته می‌شود.

ش ۴۱۲/۱۴

ش ۴۵۸

این نسخه نیز آنچنانکه در شماره ۴۰۹ گذشت، کتاب حاشیه علی حاشیه خیالی علی شرح السعد علی العقائد النسفیة می‌باشد.

ش ۴۵۹

این نسخه آنچنانکه در شماره ۴۰۶ گذشت، کتاب حاشیه شرح العقائد النسفیة تألیف کمال‌الدین احمد بن محمد جندی است.

ش ۴۶۸/۱

متأسفانه آنگونه که گذشت فهرست‌نگار در مواردی که کتاب‌ها مجهول‌العنوان والمؤلف است، آغاز و انجام کاملی ذکر ننموده که این خود دست‌نگارنده را در شناسائی این نوع کتب بسته است. در نسخه حاضر با توجه به آغاز و انجام موجود به نظر می‌رسد کتاب اللباب فی شرح الکتاب تألیف عبدالغنی بن طالب بن حماده غنیمی دمشقی میدانی (د. ۴۲۸ق) می‌باشد، و موضوع آن فقه حنفی است.

ش ۴۶۸/۲

عنوان این کتاب رساله در نحو درج شده و مؤلف آن نیز مجهول است. این نسخه بخشی از کتاب الفوائد الضیائیة نگاشته نورالدین عبدالرحمن جامی (د. ۸۹۸ق) می‌باشد.

ش ۴۷۰/۲

ارجوزه در رثای متنی، نگاشته تقی‌الدین ابی‌بکر بن علی بن عبدالله بن حجه الحنفی الحموی؛ عنوانی است که فهرست‌نگار برای این نسخه درج نموده است. در حالی که این نسخه بخشی از کتاب خزانه الادب تألیف علی بن عبدالله حموی ازراری (د. ۸۳۷ق) در موضوع علم بدیع می‌باشد.

ش ۴۸۶/۲

اشعاری به عربی، مؤلف ناشناخته؛ این نسخه قصیده‌ای از احمد بن محمد بن حجر هیثمی (د. ۹۷۴ق) در خصوص زندگی پیامبر (ص) می‌باشد.

ش ۴۹۳/۱

مشروعات و غیر مشروعات، نویسنده مجهول؛ نسخه‌ای مشابه این نسخه به شماره ۲۷۷۱/ع در کتابخانه ملی موجود است که نام نسخه احکام الثمانیه فی الصلاه آمده و مؤلف آن ناشناخته است. این در حالی است که با همین آغاز و انجام و تاریخ کتابت ۱۲۹۸ق. در مؤسسه زاویه الازبکیه در قدس موجود است که نام آن کتاب فی الفقه الحنفی ذکر شده و نویسنده آن مجهول است.^{۱۰} با توجه به نسخه‌های دیگر این مجموعه در کتابخانه وزارت امور خارجه که در فقه حنفی است، بعید به نظر نمی‌رسد که این نسخه نیز کتابی در فقه حنفی باشد. مایه تأسف است که اطلاعات کامل‌تر و آغاز و انجام بیشتری از این کتاب ذکر نشده است تا اولاً تشخیص نام کتاب و ثانیاً موضوع آن امکان‌پذیر باشد.

ش ۵۱۵

این نسخه شرح الشواهد البهجه المرضیه با مؤلفی مجهول نام نهاده شده است. نسخه حاضر کتاب شرح شواهد البهجه

عنوان این نسخه رساله المفرده فی المنطق آمده است و نویسنده «مولانا محمد حنفی تبریزی» به نظر می‌رسد این رساله همان کتاب رساله تحقیق معنی النقیض نگاشته «شمس‌الدین محمد حنفی تبریزی رومی (د. ۹۰۰ق)» باشد که نسخه‌ای از آن در کتابخانه دانشگاه تهران به شماره ۸۸۷ موجود می‌باشد.

ش ۴۱۲/۱۷

عنوان این نسخه رساله‌ای در اثبات صانع و صفات و آثار او بیان شده که به نظر می‌رسد فصلی از کتاب کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد جمال‌الدین ابی‌منصور حسن بن یوسف بن علی بن مطه ر حلی باشد.

ش ۴۳۴/۶

فهرست‌نگار نام این نسخه را رساله در تصریف افعال ذکر نموده و مؤلف آن را نیز مجهول نامیده است. در حالی که نسخه حاضر کتاب المعزی فی التصریف و یا تصریف معزالدین می‌باشد که نویسنده آن محمد بن ابی‌القاسم معزی است.^۷

ش ۴۴۵/۱۷

عنوان نسخه حجه الظن ثبت شده که عنوان کاملاً غلطی است و قاعدتاً باید حجه الظن نگاشته می‌شده است و مؤلف کتاب مجهول است. نسخه‌ای مشابه همین کتاب در مجموعه‌ای از رسائل در کتابخانه امیرالمؤمنین (ع) به شماره (۷۸۲) موجود است که توسط مرحوم محقق طباطبائی فهرست‌نویسی شده و در آن فهرست آورده شده که بر روی نسخه آمده است رساله فی حجه الظن، للسیّد الفاضل المحقق الکاظمی و مرحوم محقق طباطبائی نیز بیان داشته که سید کاشانی را نشناخته است. این در حالی است که دقیقاً نسخه دیگری از این کتاب در کتابخانه مجلس به شماره ۱۳۱/۱۰ موجود است که کاملاً با این نسخه مطابقت دارد؛ عنوان این نسخه حجه المظنه و مؤلف آن محمد تقی بن ابی‌طالب یزدی اردکانی (د. ۱۲۶۷ق) می‌باشد.^۸

ش ۴۴۵/۱۹

فهرست‌نگار نام این نسخه را رساله‌ای در چند مسئله اصولی نگاشته است. نسخه‌ای از این کتاب به شماره ۱۰۱۷/ع در کتابخانه ملی با نام رساله فی بعض فوائد اصول الفقه والاجتهاد والاخبار موجود است.^۹

ش ۴۴۸/۲

در مقاتل، عنوانی است که فهرست‌نگار برای این نسخه جعل نموده و مؤلف این نسخه نیز ناشناخته است، در حالی که این نسخه همان کتاب اللهوف علی قتلی الطفوف نگاشته علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن طاووس مشهور به ابن طاووس (د. ۶۶۴ق) می‌باشد.

ش ۴۵۶/۶

نام این نسخه رساله‌ای در مباحث علم اصول بیان شده و مؤلف آن ناشناخته است. این نسخه کتاب فرائد الاصول نگاشته مرتضی بن محمد امین انصاری (د. ۱۲۸۱ق) می‌باشد.

متأسفانه آنگونه که گذشت فهرست‌نگار در مواردی که کتاب‌ها مجهول‌العنوان والمؤلف است، آغاز و انجام کاملی ذکر ننموده که این خود دست‌نگارنده را در شناسائی این نوع کتب بسته است

المرضیه تألیف محمود بن غلام علی طوسی می‌باشد و نسخه‌ای از این کتاب در کتابخانه آستانه حضرت معصومه (س) به شماره ۶۶۴ موجود است.^{۱۱}

ش ۵۱۹/۱

رساله بالتجوید؛ این عنوان که به نظر معمول است و البته غلط، بدون نام مؤلف ثبت شده است. مشابه همین رساله در کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۲۸۹۰۳/۱ موجود است با عنوان رساله تجوید و مؤلف در این نسخه نیز ناشناخته می‌باشد.^{۱۲}

ش ۵۲۵/۲

به نظر می‌رسد فقه بانوان با توجه به انجام موجود از نسخه، بخشی از کتاب ریاض المسائل فی بیان الاحکام بالدلائل نوشته سیدعلی طباطبایی باشد.

ش ۵۳۰/۲

شرح قواعد الفقه حنفی، عنوانی است که فهرست‌نگار برای این کتاب ذکر نموده است و مؤلف نیز ناشناخته است. نسخه حاضر کتاب شرح مقدمه الصلاة و یا شرح رساله المشروعات و غیر المشروعات واحکامها، نوشته شمس‌الدین محمد قوهستانی (قهستانی) (د: ح. ۹۵۰ق) می‌باشد. نسخه‌ای از این کتاب در کتابخانه مرعشی به شماره ۱۳۱۵۴/۱۴ موجود است.^{۱۳}

ش ۵۳۰/۵

قواعد البحث؛ فهرست‌نگار نویسنده این نسخه را نیز ناشناخته ثبت نموده است. نسخه حاضر پیش از این در کتابخانه قائنی با نام آداب البحث به ثبت رسیده بود و شیخ علی فاضلی قائینی فهرست‌نگار این کتابخانه نویسنده کتاب را خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن طوسی (د. ۶۷۳ق) ثبت نموده است.^{۱۴} همین نسخه در کتابخانه مرعشی به شماره ۸۷۴۶/۶ با نام آداب البحث والمناظره ثبت شده است، استاد سیداحمد اشکوری مؤلف این رساله را مجهول دانسته است.^{۱۵} در فهرست کتابخانه مرعشی نسخه‌ای به شماره ۱۲۹۶۲/۱۲ موجود است که آغاز و انجام آن با نسخه حاضر مطابقت دارد. این نسخه در فهرست کتابخانه مرعشی آداب البحث والمناظره نامیده شده و مؤلف آن حسن شاه‌بن شرف‌الدین بقالی عجمی (د. ۹۰۵ق) ذکر شده است.^{۱۶} مشابه این نسخه در کتابخانه‌های دانشگاه تهران به شماره ۷۴۹د، کتابخانه مجلس به شماره ۳۳۷۲ و کتابخانه ملک به شماره ۳ موجود می‌باشد.

ش ۵۳۰/۷

فهرست‌نگار محترم عنوان رساله‌ای در صرف افعال را برای این نسخه جعل نموده و مؤلف این نسخه نیز ناشناخته است. در حالی که نسخه حاضر کتاب المعزی فی التصریف نگاهشته شمس‌الدین محمد بن ابوالقاسم معزی می‌باشد.^{۱۷}

ش ۵۵۸/۳

رساله‌ای در فقه، با مؤلف ناشناخته؛ نسخه حاضر کتاب المبسوط فی الفقه تألیف ابوجعفر محمد بن محمد بن حسن طوسی (د. ۴۶۰ق) می‌باشد.

ش ۵۶۷

احکام التمانیه فی الصلاة با مؤلفی ناشناخته؛ این نسخه در اصل کتاب شرح فقه الکیدانی می‌باشد.^{۱۸}

ش ۵۷۰

شرح مختصر الوقایه الروایه فی مسائل الهدایه، با مؤلفی ناشناخته؛ این نسخه کتاب جامع الرموز تألیف شمس‌الدین محمد خراسانی قهستانی (د: ح. ۹۶۲ق) می‌باشد که نسخه‌ای از آن در کتابخانه مرعشی به شماره ۲۱۳۸ موجود است.^{۱۹}

ش ۵۷۴/۵

فهرست‌نگار عنوان این نسخه را رساله در معنی تصور و تصدیق نامیده و مؤلف آن نیز مجهول است. نسخه حاضر کتاب التصور والتصدیق قطب‌الدین محمد بن محمد رازی (د: ۷۶۶ق) می‌باشد. از این کتاب نسخه‌های خطی فراوانی در کتابخانه‌های ایران موجود است.^{۲۰}

ش ۵۷۴/۸

شرح التهذیب المنطق و الکلام، با مؤلفی ناشناخته؛ این رساله کتاب حاشیه التهذیب المنطق و یا شرح التهذیب المنطق تألیف جلال‌الدین محمد بن اسعد دوانی (د: ۹۰۷ق) می‌باشد و نسخه‌های فراوانی از این کتاب در کتابخانه‌های ایران موجود است.^{۲۱}

ش ۵۷۴/۹

حاشیه‌ای بر منطق، از مؤلفی ناشناخته؛ این نسخه کتاب تحقیق العجیب تألیف عبدالحی انصاری لکهنوی فرنگی محلی (د: ۱۳۰۴ق) می‌باشد، که نسخه‌ای از این کتاب در کتابخانه مولانا آزاد دانشگاه علیگر هند و تصویر آن به شماره میکروفیلم ۳۴/۳ در مرکز میکروفیلم نور موجود می‌باشد.

ش ۵۷۷

شرح الالفیه بان مالک، مؤلف ناشناخته؛ این نسخه همان کتاب بهجه المرضیه فی شرح الالفیه یا همان کتاب سیوطی نوشته جلال‌الدین عبدالرحمن بن ابی بکر سیوطی (د: ۹۱۱ق) می‌باشد.

ش ۵۸۹

جامع الاخبار تألیف محمد بن علی ابن بابویه (د: ۳۸۱ق)؛ این کتاب قطعاً تألیف شیخ صدوق نیست و در خصوص این کتاب نقل قول‌های متعددی است که برای اطلاع از آن می‌توان به فهرس خطی رجوع کرد.

ش ۶۰۱

مشابه همین نسخه پیش از این در نسخه ش ۵۶۷/۱ ذکر شد، و این کتاب همان شرح فقه الکیدانی می‌باشد.^{۲۲}

ش ۶۳۰/۳

حاشیه حاج علیرضا، از علیرضا؛ نسخه حاضر کتاب حاشیه بر حاشیه تهذیب المنطق تألیف «علی‌رضابن حسین تجلی شیرازی (د: ۱۰۶۷ق)» می‌باشد. از این کتاب نسخه‌های فراوانی در کتابخانه‌های ایران موجود است.

ش ۶۳۸/۲ ق.

منتخب الطبقات، تألیف «غریب مخدومین»؛ این نسخه کتاب

- طبقات الفقهاء، تألیف «احمد بن سلیمان بن کمال یاشا (د: ۹۴۰ق)» می‌باشد.^{۲۳} ش ۶۳۸/۳
- تعلیم و المتعلم، از مؤلفی ناشناخته؛ این نسخه کتاب تعلیم المتعلم فی طریق التعلیم، تألیف «برهان‌الدین بن عمر زنجی (د: قرن ۹ق)» می‌باشد. نسخه‌های فراوانی از این کتاب در کتابخانه‌های ایران موجود است.^{۲۴}

نتیجه‌گیری

اولین گام در فهرست‌نگاری هر مجموعه شناخت کافی از محتوای آن و تصمیم‌گیری در نحوه ارائه مطالب می‌باشد. به نظر می‌رسد که اولین مشکل و شاید بزرگ‌ترین مشکل فهرست حاضر عدم شناخت از محتوا و عدم ارائه درست آن محتواست. این عدم شناخت آنچنان در جای‌جای این فهرست به چشم می‌خورد که گویی فهرست‌نگار محترم به هیچ‌وجه با بسیاری از مبانی این علم آشنایی نداشته است. وجود اغلاط فراوان املائی و ویرایشی و عدم تسلط در استفاده از منابع تحقیقی موجود در این حوزه و عدم به‌کارگیری استانداردهای لازم در ارائه محتوا در بسیاری از نقاط این فهرست به چشم می‌خورد، به‌گونه‌ای که خواننده در نگاه اول اینگونه برداشت می‌کند که از هیچ نوع کاربرگ‌ای استفاده نشده است. هر چند از باب من الف فقد استهدف باید زحمات فراوان فهرست‌نگار را شاکر بود، به نظر می‌رسد فهرست حاضر نیاز مبرم به ویرایش صوری و فنی دارد.

پی‌نوشت‌ها

- برای اطلاع بیشتر در خصوص سابقه فهرست‌نگاری در ایران ر.ک: مجید غلامی جلیسه، رنج و گنج، به کوشش صادق حسینی اشکوری: «فهرست کتابخانه مرعشی گسترده و کارآمد» (قم: مجمع ذخایر اسلامی، با همکاری کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی)، ۱۳۸۴ش، صص ۱۴۷ - ۱۶۱.
- بزرگانی چون ابن‌یوسف، مهدی بیانی، منوچهر دانش‌پژوه، ایرج افشار، عبدالحسین حائری، احمد و علی نقی منزوی، سید احمدی اشکوری و ...
- برای اطلاع بیشتر در این خصوص ر.ک: علی صدراپی خویی. فهرستگان نسخه‌های خطی حدیث و علوم حدیث شیعه، ج ۱ (قم: دارالحدیث، ۱۳۸۱)، ص ۷۰.
- برای اطلاع بیشتر در این خصوص ر.ک: مصطفی‌بن عبدالله حاجی خلیفه‌چلیبی. کشف الظنون عن اسامی الکتب و الفنون، ج ۱، (بیروت: دار احیاء التراث العربی) ص ۴۰.
- عبدالحسین حائری. فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی ج ۲۳ (تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۶)، ص ۷.

- عمر رضا کحاله. معجم المؤلفین. ج ۱۳ (بیروت: دار احیاء التراث العربی)، ص ۲۶۶.
- مصطفی‌بن عبدالله حاجی خلیفه‌چلیبی، ص ۱۷۴۰.
- عبدالحسین حائری، ج ۲۲، ص ۹۳.
- عبدالله انوار. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی، ج ۹ (تهران: کتابخانه ملی، ۱۳۵۷ش)، ص ۱۳.
- جهت اطلاع از این نسخه ر.ک: <http://data.manumed.org>.
- علی صدراپی خویی. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آستان مقدس حضرت معصومه (ع)، ج ۲ (قم: زائر، ۱۳۷۵ش)، ص ۲۹۹.

- محمد وفادار مرادی. فهرست کتب خطی کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، ج ۲۳ (مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۸۴ش)، ص ۲۵.
- محمود مرعشی نجفی و محمود موسوی. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، ج ۳۳ (قم: کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، ۱۳۸۴ش)، ص ۳۰۲.
- علی فاضلی قاینی، «فهرس مخطوطات مکتبه القائینی»، تراث، سنه الثالث عشر، محرم الحرام ۱۴۱۸ق، ص ۱۲۳.
- احمد حسینی اشکوری. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی، ج ۲۲ (قم: کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی، ۱۳۷۳ش)، ص ۲۷۹.
- محمود مرعشی نجفی. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، ج ۳۲ (قم: کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، ۱۳۸۳ش)، ص ۸۷۰.

- محمود مرعشی نجفی. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، ج ۳۲ (قم: کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، ۱۳۸۳ش)، ص ۴۲۴.
- علی صدراپی خویی. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ج ۳۲ (قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم، ۱۳۷۷ش)، ص ۳۰۹.
- احمد اشکوری، ج ۶، ص ۱۴۹.
- احمد اشکوری، ج ۲۲، ص ۷۶.
- محمود مرعشی، ج ۳۲، ص ۳۶۴.
- علی صدراپی خویی. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ج ۳۲ (قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم، ۱۳۷۷ش)، ص ۳۰۹.
- محمدتقی دانش‌پژوه. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی و مرکز دانشگاه تهران، ج ۱۷ (تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۶۴ش)، ص ۲۵۵.
- حبیب‌الله عظیمی، ج ۱۶، ص ۳۹۱.

به نظر می‌رسد که
اولین مشکل و شاید
بزرگ‌ترین مشکل
فهرست حاضر عدم
شناخت از محتوا و
عدم ارائه درست آن
محتواست